

Ty ještě věříš, soudruhu?

Martin Weis

1. ÚVODEM

Problematiku religiozity lze vnímat z mnoha zorných úhlů, etického, náboženského či historického. Rozhodl jsem se ve své studii podívat se na danou tematiku jako na součást regionálních dějin druhé poloviny 20. století. Je to zejména ta oblast historie, která se pokouší probádat vztah státní moci a katolické církve v druhé polovině 20. století. Této problematice se již dlouhodobě věnuje Katedra církevních dějin Teologické fakulty JU v Českých Budějovicích a v současnosti na toto téma i řeší tříletý grant GAČR.¹ Je všeobecně známo, že víra v Boha, náboženství a všechny vnější projevy religiozity byly představiteli Komunistické strany Československa tehdy vnímány jako něco negativního dle okřídleného rčení, že náboženství je opium lidstva. Jaká ale byla konkrétní situace na jihu Čech? Na tuto otázku dává odpověď metodou sondy do archivních materiálů tato studie. Sledovány byly především statistické údaje a hlášení o takzvaných „vnějších projevech religiozity“ jako počtu a složení účastníků bohoslužebných obřadů a počty přihlášených dětí na vyučování náboženství. Nebyly opomenuty ani příslušné „komentáře“ k zmíněným údajům pronášené regionálními představiteli KSČ na rozličných grémiích.

2. PRAMENNÁ ZÁKLADNA

Nejcennější zdroj informací k námi zkoumané problematice přináší archivy, ve kterých jsou uloženy materiály státních úředníků z našeho jihočeského regionu, kteří měli v kompetenci takzvaný dohled státu nad církvemi. Materiály z jejich činnosti jsou soustředěny ve Státním oblastním archivu v Třeboni a též částečně v okresních archivech. V oblastním archivu se jedná zejména o archivní fond JČ KNV České Budějovice. Tyto archivní materiály dobře dokumentují podmanění církve v padesátých letech 20. století, léta pozvolného politického uvolnění, období pokusu o reformu komunistické vlády režimem takzvaného socialismu s lidskou tváří i období návratu před leden roku 1968, nazývané jako normalizace. Značná část tohoto archivního fondu je již zpracována a zkatalogizována, a proto také badateli běžně přístupná. Léta cca 1965–1989 jsou sice také zachycena ve zmíněném archivním fondu, ale již v jeho části, která není běžně badatelské veřejnosti přístupná, neboť není dosud zkatalogizována, a proto na tomto místě musím vyslovit svůj upřímný dík panu řediteli archivu PhDr. Ramešovi, který mi laskavě umožnil bádat i v této části archivního fondu.

¹ Tato studie je dílčím výstupem z grantu GAČR číslo 409/07/0475 za rok 2009.

Státní oblastní archiv v Třeboni obsahuje též velmi bohatý fond vzniklý z činnosti Komunistické strany Československa na jihu Čech.² Dochované písemnosti JKV KSČ v Českých Budějovicích jsou vzhledem k roli KSČ, kterou hrála v Československu v letech 1945–1989, velmi cenným a v mnoha případech neopomenutelným pramenem pro politické, hospodářské, sociální i církevní dějiny Jihočeského kraje v tomto období. Pro naše historické bádání mají význam zejména protokoly ze schůzí volených orgánů krajského výboru, neboť v projednáváných problémech se odráží mimo jiné i církevně politická situace v kraji. K našemu tématu byly prozkoumány zejména složky označené jako „krajské konference“ a „krajské aktivity KSČ“, které poskytly mnoho velmi cenných archiválií pro dokumentaci problematiky religiozity v řadách členů KSČ na jihu Čech.

3. PROMĚNY ČLENSKÉ ZÁKLADNY KSČ NA JIHU ČECH

Počet členů KSČ byl v druhé polovině 20. století v jihočeském regionu velmi proměnlivý. Statistické údaje stranického aparátu udávají, že v roce 1938 před vypuknutím 2. světové války bylo registrováno na jihu Čech 486 členů strany. Po skončení války a poté, co se stala KSČ jednou z velice vlivných politických stran, nastal početní růst členské základny. Tak například v roce 1946 bylo již registrováno na jihu Čech 30 000 členů komunistické strany a po únoru 1948 stoupl počet členů strany k 1. lednu 1949 dokonce na závratný počet 97 000. Začala se tak naplňovat varovná slova samotného vůdce proletariátu V. I. Lenina: „Bojím se nadměrného početního vzrůstu strany. Neboť do vládní strany se nevyhnutelně snaží vtříti kariéristé a darebáci...“³ V duchu tohoto hesla se konaly stranické čistky ve vlastních řadách, ale nepodařilo se zabránit tomu, aby se nezeslabilo tzv. „dělnické jádro“ strany na úkor úřednického aparátu státní správy a hospodářských organizací všech stupňů. Sice se vždy zdůrazňoval význam přijímání dělníků do strany, ale téměř vždy se jednalo o pouze deklaratorní usnesení, která nebyla naplňována v praxi. Tak například v roce 1950 poklesl v důsledku stranických čistek počet členů strany na 60 000, ale již v roce 1959 dosahoval počtu 78 000 a v roce 1968 před započítáním politického obrodného procesu zvaného Pražské jaro dosáhl počtu 84 800.⁴

² Mgr. Jan Mach, který tento fond zpracoval, uvedl ve své úvodní studii k registrační pomůcce, že archiv KSČ Jihočeského krajského výboru (dále JKV KSČ) České Budějovice byl převzat Státním oblastním archivem v Třeboni v několika přírůstcích. První dva přírůstky (21/90 a 77/90), které tvoří největší část materiálů bývalého JKV KSČ, byly úředně převzaty již v únoru 1990 od Hospodářsko technické správy JKV KSČ. Přírůstek 21/90 byl převzat 20. 2. 1990, a to i fakticky, do depozitářů v Třeboni. Přírůstek 77/90 byl formálně převzat 27. 2. 1990, fakticky však byl převzat a uložen v depozitářích SOA v Třeboni později, až 18. 10. 1990. K předání těchto přírůstků tedy došlo dříve, nežli byla uzavřena dohoda mezi Ústředním výborem KSČ a ministerstvem vnitra ČR o předání archiválií vzniklých z činnosti krajských (městských) a okresních stranických orgánů, organizací a institucí ze dne 8. 5. 1990, kterou dále potvrdil Ústavní zákon č. 496/1990 Sb. ze dne 16. listopadu 1990 o navrácení majetku KSČ lidu ČSFR.

³ Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 40, signatura I/141, statistické údaje o počtu členů strany, strojopisný text, nesignovaný.

⁴ Tamtéž.

V období takzvané normalizace počet členů strany poklesl, jak uvádí zpráva plénu o čistkách provedených v řadách nomenklaturních kádrů – celkově skupiny pléna KV a SKV provedly 591 pohovorů a navrhly vydat novou legitimaci 432 členům. Zejména byli vyloučeni z řad strany členové bývalého krajského „obrodného“ předsednictva. K probíhajícím čistkám tajemník KV KSČ rozhořčeně poznamenal, že jsou pomalé a poznamenané tzv. smířliveckou politikou:

Negativním jevem, který se vážně promítl do výsledků pohovorů, je to, že pohovory sice vedly u soudruhů k očistě duše, ale nebyly přípravou k očistě strany, nestaly se přípravou na boj proti pravici. Z takřka 80 000 komunistů, kteří byli v kraji organizováni, prošlo pohovory 17 412 členů. Z toho bylo stranickými orgány schváleno 15 805 členům vydat novou členskou legitimaci. Nevydat 1498 členům. Z toho vyloučit jen 346 členů a u 800 zrušit členství. Je to krajně nepřiznivý stav, který je důkazem značně smířliveckého přístupu...⁵

V listopadu 1970 krajský tajemník Hejna ve svém úvodním referátu na plénu KV KSČ uvedl, že očista strany již pokročila a početní stav krajské organizace se snížil ze 79 186 k 1. lednu 1970 na 60 963 k 1. říjnu 1970. Konstatoval, že se ale bohužel nepodařilo v průběhu očisty strany zlepšit sociální a věkovou strukturu krajské organizace.⁶

V období postupující normalizace počet členů strany začal zas narůstat, neboť velké množství úředníků, učitelů a pracovníků vědeckého či kulturního života považovalo stranický průkaz za jakousi „pracovní knížku“ a „nutné zlo“ k dosažení dobře honorovaného zaměstnání. Komunisté z „přesvědčení“, typu předválečných soudruhů, byli ve velké menšině. Prorocká slova „otce proletariátu“ o kariéristech a darebácích ve vládní straně se začala opět naplňovat plnou měrou.

4. RELIGIOZITA ČLENŮ STRANY A JEJÍ POTÍRÁNÍ

Co se týče problematiky příslušnosti komunistů k církvím, či přímo projevů religiozity jednotlivých členů strany, tak zde též můžeme konstatovat, že se jedná o značně proměnlivý údaj. Předváleční členové strany na jihu Čech byli vesměs bojovní ateisté. Spolu se vstupem do stranické organizace se rozešli i formálně s církví, pokud k ní dosud náleželi. Důvody jejich vystoupení z církví a náboženských společností byly motivovány vesměs sociálně a nebo se jednalo i o osobní negativní zkušenosti s jednotlivými duchovními. Jako příklad lze uvést následující svědectví:

Udá se mi taková příhoda. Vedle mne seděl synek kulaka a měli jsme hodinu náboženství. Farář chodil při tom náboženství, měl tam takovou lískovici a prostě nějakého výtržníka přetáhl holí. Synek toho kulaka si tam dovolil nejvíce, při náboženství si počínal neposedně a zlobil. Ovšem vzhledem k tomu, že farář jednou za rok při pouti se ke kulakovi chodil nabaštit, proto toho syna kulaka přetáhnout holí nemohl, tak přetáhl mne, aby on dostal strach a vícekrát to ne-

⁵ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 40, signatura I/141, plénum KV Jč KSČ, projev tajemníka s. Tondra na plénu KV KSČ dne 4. 5. 1970, strojopisný přepis stenografického záznamu.

⁶ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 40, signatura I/141, plénum KV Jč KSČ, úvodní referát tajemníka s. Hejny na plénu KV KSČ dne 3. 11. 1970, strojopisný přepis stenografického záznamu.

dělal. Já už jsem tehdy na faráře zanevřel, že celým životem faráře když potkám, tak jako když mne pohladí ledem po zádech a já také často tuto příhodu vykládám a jistěže velmi takové prosté příhody ze života působí...⁷

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, po 2. světové válce radikálně narostl počet členů KSČ. Do řad členstva KSČ na jihu Čech vstoupili i lidé, kteří byli členy církví a náboženských společností. Vesměs jako drobní rolníci žili spjatí s půdou a náboženstvím silným poutem tradice. Vedení KSČ se tehdy snažilo ukázat svou líbivou tvář vůči drobným živnostníkům, rolníkům a i vůči členům církví, neboť to tak vyžadovala jeho momentální politická taktika. Proto vnější projevy religiozity některých členů strany, jako účast na bohoslužbách, církevní sňatky, pohřby, ba i náboženská výuka dětí, byly vedením strany dokonce tolerovány a některé protináboženské výstřelky předválečných komunistů byly kritizovány.

Po únorových událostech 1948 a obzvláště poté, co církve byly v 50. letech 20. století mocenským aparátem zlomeny a zdeptány, nastal boj KSČ o jednotlivého věřícího. Dobře nám tuto situaci dokumentuje například hlášení vedoucího tajemníka KV KSČ s. Vlčka, který na schůzi politbyra ÚV KSČ uvedl mimo jiné, že v roce 1951 z řad církví a náboženských společností v kraji více než 2000 občanů přestoupilo od náboženství k ateismu. Konkrétně z katolické církve vystoupilo v českobudějovickém kraji v roce 1951 celkem 1588 lidí, zatímco v předchozím roce to bylo pouze 956 lidí.⁸ Je samozřejmé, že tehdy začalo i detailní sledování náboženského života členů strany a tlak na jejich postupnou ateisaci. Situaci v tehdejší jihočeské KSČ dobře dokumentuje například zápis ze VII. krajské konference KSČ konané v Českých Budějovicích ve dnech 23. a 24. května 1953. Podle mandátové zprávy bylo složení delegátů konference následující:

– věkové složení: do 25 let 26, do 35 let 216, do 45 let 196, do 60 let 78 a přes 60 let 8

– národnostní složení: 512 Čechů a 12 Slováků

– náboženské složení delegátů: 380 bez vyznání a 144 členů církve.⁹

Mandátová zpráva dále uvádí, že problematika religiozity jednotlivých delegátů krajské konference je velmi aktuální a přináší i obraz religiozity členské základny dle jednotlivých okresů:

V církvi zůstává tedy stále ještě 27 % všech delegátů. V delegátech z okresu Prachatice je z 22 delegátů pouze 1 v církvi, naproti tomu ze 24 delegátů z okresu Milevsko je plných 15 delegátů v církvi. Na městské konferenci v Č. Budějovicích byl za delegáta zvolen s. Husinecký, který však odmítl se zúčastnit konference a požádal o vyloučení ze strany. Jako důvod uvádí, že jeho příslušnost k církvi je neslučitelná s členstvím ve straně a že má-li se rozhodnout mezi církví a stranou, tak zůstane raději v církvi. Tento příklad ukazuje na nedostatečný kádrový výběr delegátů na krajskou konferenci. Tato čísla a příklady nám dokazují, že jsou ještě velké slabiny na úseku naší ideologické práce. Je to potvrzením, jak malá péče je věnována vysvětlování vzniku a podstaty náboženství. Z uvedených údajů je patrné, že mnozí naši funkcionáři si málo uvědo-

⁷ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 25, signatura I/141, plénum KV Jč KV KSČ 17. března 1961, originál zápisu z pléna, referát s. Maxa z Katovic.

⁸ Srov. SOA Třeboň, fond KNV Č. Budějovice, karton č. 364, sign. 290/2, referát, rukopis.

⁹ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 3, signatura I/141, složka VII. krajská konference KSČ České Budějovice 23. a 24. května 1953, mandátová zpráva, originál, strojopis s občasnými vpisky rukou.

muji neslučitelnost náboženství s učením marxismu-leninismu. Je konečně potřeba, aby naši funkcionáři především i na tomto úseku šli příkladem ostatním pracujícím...¹⁰

Že na stav religiozity členů jihočeské KSČ měly vliv i takové události, jako měnová reforma z roku 1953, dokládá písemné hlášení Okresního výboru KSČ v Prachaticích. V něm se uvádí, že po provedené měnové reformě komunisté i s výborem byli ve Lhenicích v kostele, takže delegát okresního výboru strany s. Bouchal si musel zajišťovat schůzi u kostela. Dále se uvádí ve zprávě, že komunisté místní organizace vrátili členské průkazy. Většinou to byli střední zemědělci, kteří tvořili po celé návsi hloučky a „vedli takzvané provokativní řeči a říkali, že je strana zradila.“¹¹

O rok později již můžeme číst v mandátové zprávě VIII. krajské konference KSČ, že z celkového počtu delegátů s hlasem rozhodujícím je 429 bez vyznání a 82 v církvi. V církvi tak zůstávalo ještě 16 % přítomných delegátů na VIII. krajské konferenci. Nejvíce delegátů s příslušností k církvi bylo na okrese Tábor, J. Hradec a Strakonice. Nejméně delegátů v církvi má dle mandátové zprávy delegace z okresu Prachatice a Kaplice. V mandátové zprávě se kriticky poukazuje na to, že KSČ má ještě velké slabiny především v ideologické práci:

Přednášková propaganda a stranické školení ještě nedostatečně vysvětlují vznik a podstatu náboženství. Ještě mnoho našich stranických funkcionářů si neuvědomuje, že marxismus-leninismus je v ostrém, nepřekonatelném rozporu s náboženskými předsudky.¹²

Další léta již nepřinášejí přehledná souhrnná data o počtu členů strany, kteří jsou ještě členy církvi. Ale nadále můžeme v archivních materiálech nalézt statistická hlášení o počtu dětí přihlášených na výuku náboženství, přičemž vždy bylo v doprovodném komentáři zdůrazněno, kolik dětí pochází z rodin, kde je někdo členem KSČ, příslušníkem ozbrojených složek nebo dokonce pracovníkem státní správy na úrovni místní, okresní a krajské. Archivní materiály též dokládají hlášení takzvaných „důvěrníků“ z jednotlivých farností a sborů, přičemž je zde opět pamatováno na údaj, zda se náboženských úkonů nezúčastňuje někdo z řad KSČ.¹³ Na základě zkoumaných materiálů lze konstatovat, že minimálně takzvané nomenklатурní kádry byly zhruba od roku 1955 „prosty své závislosti na religiozitě.“ Ovšem problematika religiozity řadových členů strany byla o mnoho složitější, jak dokazují stížnosti státních úředníků na skutečnost, že i členové strany např. své děti přihlašují na výuku náboženství ve školách, a to zejména na venkově. Dalším

¹⁰ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 3, signatura I/141, složka VII. krajská konference KSČ České Budějovice 23. a 24. května 1953, mandátová zpráva, originál, strojopis s občasnými vpisky rukou.

¹¹ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl 697, hlášení z OV KSČ Prachatice červen 1953, strojopis – opis, nesignováno.

¹² SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 4, signatura I/141, složka VIII. krajská konference KSČ České Budějovice, mandátová zpráva, originál, strojopis.

¹³ Sít „důvěrníků“ vybudovali okresní církevní tajemníci, kteří na základě jejich hlášení a vlastního pozorování vyhotovovali takzvané situační zprávy o stavu náboženského života ve svém okrese. Na základě těchto materiálů vypracovával pak příslušné hlášení a sumáře pro krajskou ideologickou komisi KSČ a ústřední orgány krajský církevní tajemník. Tato data jsou pak důvěrnými materiály, které byly dávány jako podklady pro jednání krajských aktivů KSČ vedle statistických dat z oblasti průmyslu, zemědělství a pod.

„problematickým jevem“ byly i projevy religiozity u členů strany v oblasti křtů dětí a zejména pohřbů. Velký vliv na tuto skutečnost měl nedůstojný průběh takzvaného občanského pohřbu a mnohdy i povinného občanského sňatku. Tuto skutečnost si uvědomovali i představitelé strany, jak dokumentuje následující úryvek z referátu na krajské konferenci KSČ:

A nejhorší je situace, soudružky a soudruzi, s pohřby u nás. No v okrese¹⁴ nemáme jednu umrlčí komoru, natož obřadní síň. Ono to soudruzi, to je vážný problém. Přímo se tím nahrává církevním pohřbům. No to je takřka samozřejmostí, že církevní průvod jde z bytu do kostela. A nejde-li o stranického funkcionáře, kdy organizátorem pohřbu je stranická organizace nebo přímo okresní výbor strany, potom jediným řečníkem je farář, jediným pěveckým sborem jsou ti bečouni, kdo odpovídají tomu faráři, a není-li tento pohřeb tak uspořádán, tak si to řekneme upřímně, je to pohřeb nedůstojný. Protože nikdo se nerozloučí se zesnulým a nikdo mu tam nezpívá...¹⁵

Pozornost KSČ se ale soustřeďovala zejména na výchovu mládeže, ve které strana spatřovala takzvanou „naději národa“. Lubomír Štrougal na závěr Krajského aktivu KSČ v Českých Budějovicích konaného dne 29. března 1959 proto zaměřil svou pozornost především na nutnost boje proti „náboženskému tmářství“ zejména u mládeže:

Ve výchově mládeže má velký význam důsledný boj proti náboženskému tmářství a pověrám. Ústřední výbor ve zvláštním usnesení o zesílení atheistické výchovy zejména vyzdvihl aktuálnost boje proti náboženským přežitkům mezi mládeží. Víme, že právě na mládež se v poslední době soustřeďuje nepřátelská agitace církví. Přes časté zdůrazňování jsme právě mezi mládeží mnoho neudělali a teprve v současné době začínáme mezi mladé lidi pronikat. Chceme zdůraznit, že při plnění usnesení byra krajského výboru o atheistické výchově je orientace na mládež hlavní věcí.¹⁶

Bylo bráno jako samozřejmost, že obzvláště členové KSČ mají jít ostatním příkladem a své děti vychovávat k „vědeckému světovému názoru“ – ateismu. Jednotlivé archivní údaje ale dokládají, že před rokem 1968 se na žádném okrese jihočeského kraje nepodařilo státní správě dosáhnout v tomto ukazateli religiozity nulové hodnoty.

Rok 1968 bývá většinou vnímán jako období politického uvolnění, období krátkého svobodného vydechnutí z komunistické totality. Archivní dokumenty ale dokazují, že na místní a krajské úrovni politické změny v roce 1968 nepřinesly „změnu názoru“ na problematiku náboženství a religiozity. Dokládají to například zápisy z plén krajského výboru KSČ daného období. Ty jsou obsaženy zejména ve fasciklu č. 37, kde nalezneme k politické situaci v kraji referát vedoucího tajemníka krajského výboru s. Duba, který připomenul nutnost nadále podporovat ateistickou propagandu, a to zejména ve školství. Pokud se snad podaří „proniknout věří-

¹⁴ Řečník miní okres Prachatice.

¹⁵ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 25, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ, Referát s. Marka, tajemníka OV KSČ Prachatice, referát na plénu KV KSČ 17. 3. 1961 v Č. Budějovicích, originál zápisu, strojopis.

¹⁶ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 25, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ, referát L. Štrougal, strojopis.

cím učitelům za pomoci Československé lidové strany zpět do škol,“ bude zapotřebí, aby školní inspekce u těchto prováděla přísné kontroly dodržování osnov, ve kterých je zakotvena výuka v duchu ateismu a materialistického světového názoru. Členové KSČ mají jako hlavní úkol nepřipustit, aby náboženství proniklo do škol, neboť je to čistě soukromá věc občana. Učitelé dle názoru vedoucího tajemníka nemají plést hlavu dětem „nevědeckými žvásty“.¹⁷

Tento referát vyvolal bouřlivou diskusi, ve které například s. Šimek, advokát z Českých Budějovic, popíral nutnost bojovné ateistické propagandy:

Nebylo by správné rozvíjet nějakou atheistickou propagandu. Pamatuji si, když v roce 1929 lidová strana vzrostla na třetí stranu ve státě, bylo to právě proto, že se vedl protináboženský boj, boj o odluku církve od státu, a tehdy se neobyčejně zvedl, že lidová strana se stala třetí ve státě a luďácká strana první na Slovensku a v celkovém pořadí pátá. Já to říkám proto, abychom ty síly tolik netřístili.¹⁸

S. Plánský, odborný asistent na pedagogické fakultě, hovořil o nutnosti nového přístupu ke křesťanům v kraji, nelze prý nebrat na vědomí, že se do diecéze vrátil biskup, jeho uvítání bylo přítomno 5000 lidí a ze strany KSČ tomu nikdo nevěnoval pozornost. Ani nikdo dokonce nenahrál projev biskupa, aby strana byla informována, co říkal. Na tento diskusní příspěvek s. Rubáš, velitel svazku PS, k náboženské problematice poznamenal, že církev je dlouhotrvající a výkonná organizace, a proto bylo chybou ignorovat příchod biskupa do Č. Budějovic. Navrhl pozvat biskupa na oficiální rozhovor.

Zajímavý názor na problematiku náboženské příslušnosti učitelů měl S. Brychta, odborný asistent Vysoké školy zemědělské v Českých Budějovicích:

Nesouhlasím s tím, že by snad učitelé neměli mít plné právo náboženské svobody. Domnívám se, že učitel má plné právo se přihlásit k jakémukoliv víře zrovna tak, jako kterýkoliv jiný občan. Proč by nemohl učit třeba věřící katolík, spořádaný občan, matematiku, biologii, ruštinu, jazyky, pochopitelně mohly by být připomínky k jeho vyučování třeba občanské výchovy apod.¹⁹

Závěry pléna KSČ, na kterém zazněla diskuse ohledně nutnosti ateismu, ale dokládají, že odlišné názory na problematiku náboženství a ateistické propagandy byly umlčeny:

Za prvé – požadujeme od církví abstinenci od zásahů do bezprostředního politického života. Zvláště církev katolická by měla vycházet z toho, že tento principiální vztah ke státu a socialismu je zdůrazněn faktorem, že je hierarchickou organizací, jež má svou hlavu a vedení mimo tuto zemi, a že tedy jde o naši suverenitu. Za druhé – žádáme toleranci církví a věřících vůči ateistům, a to velmi důrazně. Je pravdou, že v uplynulých letech tato tolerance nebyla, řadou věřících rodičů a prarodičů nebo části veřejného mínění v obcích donucovala např. mladé lidi bez jakéhokoli vztahu k víře k formálnímu dodržování církevních obřadů: sňatků, křtů. Takže požadujeme toleranci oboustrannou, požadujeme takové vztahy, při kterých ze žádné strany nebude nikdo nucen k formálnosti, a tím i ke křivení svého charakteru. Za třetí – zásadně nesouhlasíme s bojem o mládež v podobě jakýchkoli vlastních organizací mládeže. Je však fak-

¹⁷ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 37, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ rok 1968, strojopis.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

tem, že už byly vytvořeny v našem kraji první nábožensky homogenní oddíly Junáka. Za čtvrté – opakujeme své stanovisko, které vyplývá z tradic našeho kraje, z tradic pokrokových kantorů, rolníků i dělnické třídy, že náboženství na školy nepatří.²⁰

I v období „Pražského jara“ se stále vyhotovovala hlášení o takzvaných ukazatelích religiozity. Nejmarkantněji se změny v politické oblasti odrazily v problematice vyučování náboženství na školách, kde například na okrese České Budějovice ve školním roce 1967/1968 navštěvovalo vyučování náboženství 1632 dětí, ve školním roce 1968/1969 bylo na vyučování náboženství přihlášeno celkem 4036 dětí a s nástupem normalizace tento údaj poklesl ve školním roce 1969/1970 na 2460. Druhý ukazatel, který velice zřetelně reaguje na změnu politické situace, je počet církevních sňatků. V roce 1964 bylo na okrese České Budějovice uzavřeno 1890 církevních sňatků, v roce 1968 jich bylo 2485 a v roce 1969 dokonce 3071. Poté následuje ve statistických hlášeních opět znatelný pokles.

V období nastupující normalizace v roce 1969 narostl opět tlak vedení KSČ ve snaze „normalizovat“ i postavení náboženství a církví v socialistické společnosti. Jako absolutně nepřipustné se jeví „náboženské přežitky“ u členů strany a jejich rodinných příslušníků. Velice vhodně tento „staronový postoj“ vedení KSČ vůči religiozitě dokumentuje například diskusní příspěvek s. Mudra:

Řada našich členů zůstává příslušníky církví. Jeden z nich, člověka to překvapí, z 14 dětí, dělník, a nakonec říká – mám-li volit mezi stranou a mezi církví, tak volím církev. Moje děti jsou církevně vychovány, musí mít úctu před lidmi, před společností, před Bohem. Zjišťujeme, že těchto členů strany je mnoho. Jsou to lidé pasivní, nic nepřinášejí a řada z nich se dostala na druhý břeh. To nelze řešit administrativně, ale přehlížet se to nedá... V rámci kraje se na náboženskou výuku za rok 1969 zaplatilo 670 tisíc korun. Je to 27 profesionálních ideologů, kteří obracejí naši mládež na světový ideologický názor.²¹

I přes rostoucí tlak na členy KSČ, aby se zcela „vypořádaly“ s náboženskou problematikou, určitá část členské základny jihočeského KSČ nadále zůstala členy církví, či alespoň své děti vychovávala v duchu křesťanských tradic. Následující ukázky z archivních dokumentů snad ani nepotřebují komentáře:

Diskusní příspěvek s. MUDr. Fošumové na krajském aktivu KSČ:

Zamyslete se nad otázkou náboženství, kolik v jihočeském kraji jen dětí funkcionářů nám chodí na náboženství. A my už odmalička ty děti pleteme, oni pak neví, čemu mají věřit. Když jsem byla v JZD, seděla tam se mnou mzdová účetní, členka strany, členka výboru, děti posílá na náboženství – když jsem jí to říkala – jak toto může. Ona říká – vždyť tím nikomu neublížíš a ty děti chodí na náboženství, až přejdou do Písku do školy, tak už náboženství mít nebudou. Děti jsou ale dál vychovávány v té tradici. Přála bych vám vidět, kolik členů strany nám chodí v neděli do kostela. Tím bychom se měli, soudruzi, také zabývat. Jihočeská vesnice výrobní úkoly plní, tak by bylo třeba i po té politické stránce ji upevnit...²²

²⁰ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 37, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ rok 1968, strojopis.

²¹ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 40, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ rok 1969, strojopis.

²² SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 42, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ rok 1970, strojopis.

Diskusní příspěvek s. Havla na krajském aktivu KSČ:

Tady soudruzi říkají, že členové chodí do kostela. To si může srovnat takový člověk dva pojmy: komunista, který je přesvědčený o marxismu-leninismu, a na druhé straně věří zase v Pána Boha. To je slučitelné? Já mám dojem, že to slučitelné není a že by bylo i tady zapotřebí udělat jasno. Ovšem jak? Dneska, když už věda dokázala, že tamto nahoře je vlastně hmatatelný, že je to věc, která se fyzicky přinese – kus měsíce se přinese dolů na zem, že tam to nebe není atd., že je to taková věc, která lidi skutečně odvádí od posmrtného života, že mu slibuje anebo prosí nad rakví, aby ho Pán Bůh přijal, aby mu tam neublížoval, aby byl na něj hodnej, tak mám dojem, že tady jsou takové možnosti, že by bylo třeba, aby ta atheistická výchova byla zahájena, aby tady po té stránce abychom rozbouřili to náboženství, které nám slibuje po smrti nebeský království, ale sami si namažou ty pupky tak, že je vidět, že nevěří v posmrtný království, ale že si raději tady dole zajišťuje blahobyt... Myslím si někdy, jestli to není kvůli národní frontě, abychom si ty lidovce nerozzlobili, ale mám dojem, že kašlat na všechno a prosadit čistou pravdu skutečně tak, jak vypadá. Myslím si, že by potom nemuselo docházet k tomu, aby komunisté chodili do kostela nebo aby byli dvojího zaměření. Myslím si, že by bylo nejlepší, aby takový člověk odešel včas a nezdržoval vývoj strany...²³

Diskusní příspěvek s. Hošínské na krajském aktivu KSČ:

Pokud se týká zkvalitňování členské základny, ještě k náboženské otázce. A vůbec k tomu, jaký to má dopad na děti. Ať se nikdo nezlobí, dívám se na to takhle. Jestliže je člen rodiny, ať je to muž nebo žena, někdy převažuje, že je třeba uvědomělejší, nebo je organizovaný, a druhý není. Ale v tom, aby si řekl – podívej se, ať se stane cokoliv, třeba jeden nebo druhý musíme odejít, ať už nikdy neděláme nějaký tyátr pro druhé, že se necháváme pohřbívat církevně, že tam necháme ronit slzy faráře...²⁴

Rezoluce plenárního zasedání jihočeského KV KSČ „K úkolům stranického vzdělávání a masově politické práce v Jihočeském kraji“:

Bod 10 – Důležitou součástí formování marxisticko-leninského světového názoru je ateistická výchova. Náboženská ideologie zasahuje do myšlení a života části občanů našeho kraje, zejména v některých oblastech. Také malá část členů strany se plně nerozešla s náboženským světovým názorem.²⁵

ZÁVĚR

Úplné a stoprocentní ateisace členů strany v jihočeském regionu se vedení KSČ nepodařilo dosáhnout. Byly sice v kraji okresy, kde se podařilo státní správě zcela „vymýtit“ vyučování náboženství ve školách. Okres Tábor od roku 1984 vykazoval nulový ukazatel, na okrese Strakonice se počet dětí přihlášených na výuku náboženství pohyboval od téhož roku v počtu 4–5. Oproti tomu nejreligióznějším okresem byl okres Jindřichův Hradec a Pelhřimov, kde počet dětí přihlášených na

²³ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 42, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ rok 1970, strojopis.

²⁴ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 43, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ rok 1972, strojopis.

²⁵ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 44, signatura I/141, plénium KV Jč KV KSČ rok 1972, příležitostný tisk (cyklostil).

výuku náboženství²⁶ se neustále pohyboval i v nejtěžších letech normalizace řádově ve stovkách.²⁷ Někteří členové strany nadále navštěvovali bohoslužby a dokonce i přistupovali ke svátostem. Tuto situaci dokumentují sledované „vnější ukazatele religiozity“, jako počty církevních pohřbů, sňatků a křtů. Stalo se totiž jakýmsi nepsaným pravidlem, že tito „tajní věřící“ většinou navenek na svém pracovišti vystupovali jako aktivní bezvěrci, ale „pro klid svého svědomí“, a mnohdy i s tichým souhlasem svých přímých nadřízených v práci, byli farníky v „sousedním okrese“. Zatím nezodpovězenou otázkou zůstává, nakolik se jihočeský region lišil či nelišil od ostatních oblastí naší republiky v porovnání s jinými regiony. To ale již přesahuje rámec této studie a zůstává úkolem pro další bádání.

You still believe in God, comrade?

Key words: Church history; Religion; Atheistic propaganda; Communist Party of Czechoslovakia; Region of South Bohemia

Abstract: The top officials of the Communist Party of Czechoslovakia almost always perceived any belief in God and religion as something negative, according to the marxist mantra that “religion is the opium of the people”. This study by concentrating directly on the rank-and-file members of the Communist Party, is trying to find an answer to what degree the Party managed to achieve its goal to eradicate religiosity among its own members in the 2nd half of the 20th century. Considering the extent of the matter, this study is a piece of research analysing only the state of religiousness of the members of the Communist Party of Czechoslovakia in South Bohemia. It is based on as yet unpublished archive materials of the South Bohemian Regional Committee of the CP of Czechoslovakia. The archive materials confirmed the fact that, despite the persistent efforts, the party leaders did not succeed in achieving “zero religiousness” among the party members of the South Bohemian CP of Czechoslovakia.

doc. PaedDr. Martin Weis, Th.D.
Katedra církevních dějin a patristiky
Teologická fakulta Jihočeské univerzity
Kněžská 8
370 01 České Budějovice

²⁶ Dobře danou problematiku dokumentuje například diskusní příspěvek s. Zadražil na krajském aktivu KSČ, který vyznívá jako jakési bolestné povzdechnutí nad marným bojem ateistů s náboženstvím i ve vlastních řadách členů strany: „Docházím do okresní ideologické komise, kde se na posledním zasedání hodnotila atheistická výchova a propaganda a zejména pak docházka naší mládeže na náboženství. Bylo zde konstatováno, že máme ještě takové členy strany i funkcionáře, kteří posílají své děti na náboženství. Jak se to slučuje s marxistickou výchovou mladého člověka? Jak dlouho budeme ještě toto trpět našim členům strany, když toto se naprosto neslučuje s tím, co my jako komunisté se učíme, zejména pak v rodině a osobním životě děláme mnohdy opak.“ SOA Třeboň, fond Jč KV KSČ, fascikl č. 44, signatura I/141, plenum KV Jč KV KSČ rok 1972, diskusní příspěvek, strojopis.

²⁷ Srov. SOA Tábor, fond KNV Č. Budějovice, odbor kultury, situační zprávy z let 1968–1989 a fond Jč KV KSČ, pléna KV Jč KV KSČ z let 1968–1989 – podkladové materiály k jednotlivým krajským aktivům.